

Т. М. Титаренко

ЯК ЖИТТЄВІ ЗАВДАННЯ СПРИЯЮТЬ ОСОБИСТІСНОМУ САМОКОНСТРУЮВАННЮ: СПРОБА ПІСЛЯМОВИ

Розроблено концепцію самоконструювання особистості в постнекласичній парадигмі та запропоновано модель оптимізації особистісного самоздійснення. Обґрунтовано доцільність структурування майбутнього у формі футурологічного нарративу. Визначено моделі завданневого структурування та проаналізовано способи постановки завдань. Розглянуто сфери постановки завдань, діагностичні ознаки сформованого завдання, особистісні характеристики, що впливають на постановку завдань, критерії життєстійкості, що позначаються на самопрогнозуванні; проаналізовано специфіку життєвих завдань проблемної молоді та референти ефективного і неефективного самоздійснення.

Ключові слова: структурування майбутнього, особистість, життєві завдання, самоконструювання, нарація, постнекласична парадигма.

Разработана концепция самоконструирования личности в постнеклассической парадигме и предложена модель оптимизации самоосуществления. Обоснована целесообразность структурирования будущего в форме футурологического нарратива. Определены модели задачного структурирования и проанализированы способы постановки задач. Рассмотрены сферы постановки задач, диагностические признаки сформированной задачи, личностные характеристики, влияющие на постановку задач, критерии жизнестойкости, сказывающиеся на самопрогнозировании; проанализована специфика жизненных задач проблемной молодежи и референты эффективного и неэффективного самоосуществления.

Ключевые слова: структурирование будущего, личность, жизненные задачи, самоконструирование, наррация, постнеклассическая парадигма.

The author has developed a new concept of personality self-construction in the post-non-classical paradigm. The model of self-realization optimizing is proposed. The expediency of future structuring which was realized in the form of futurological narrative was grounded. Life-task structuring models were defined and ways of setting goals were analyzed. Spheres of life which determined the ways of life-tasks setting and the diagnostic features of formed tasks were examined. Personal characteristics which influenced tasks-formulation were highlighted. The criteria of viability, having an effect upon

self-prediction were outlined. Specific life-tasks of troubled youth and referents of effective-ineffective self-realization were analyzed.

Key words: future structuring, personality, life-tasks, self-construction, narration, post-non-classical paradigm.

Проблема. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою розробленістю проблеми структурування майбутнього. Розгляд людського життя як побудови себе і свого життєвого світу передбачає вивчення процесів моделювання майбутнього, нерозривно пов'язаних з інтерпретаціями минулого та осмисленням сьогодення. Важливо зрозуміти, як людина ставить перед собою життєві завдання, що забезпечують відповідний рівень самоздійснення, самоповагу і визнання оточення.

Мета статті: проаналізувати, як життєві завдання, котрі ставить перед собою особистість, позначаються на її самопобудові, що ніколи не завершується. Відповідно до методологічних орієнтирів співробітників лабораторії соціальної психології особистості відповіді на це запитання варіюють, і простежити взаємодію авторських текстів – теж важливе завдання.

Структурування життя за допомогою життєвих завдань у яскраво *постмодерністському* дослідженні К. О. Черемних [1] залежить від віри як довіри до невідомого майбутнього, досвіду життєвого реконструювання та жорсткості інтерпретативної системи, що підлягає деконструкції. Спрямованість особистості в майбутнє окреслюється в процесі розповіді, адресованої читачеві. Зворотний зв'язок у такому діалозі людина отримує у формі контекстуального досвіду.

Життєві завдання як механізм життєструктурування вказують на той поворот сюжету історії, що виглядає як найдалший з можливих, який задає своєрідний смисловий “азимут” життя. Оскільки життя сьогодні стає гетерономним, одночасно надаючи людині низку можливостей, які збігаються в часі і просторі, то життєві завдання стають конкурентними одне одному і не вишиковуються у закономірну послідовність.

Зацікавлює запропонований автором континуум завданневого структурування майбутнього від події-догми (події-якоря) до події-можливості (події-маяка). Відповідно завдання, спрямовані на подію-догму, жорстко детермінують активність особистості, а завдання, зорієнтовані на подію-маяк, мають набагато більше векторів життєвого руху. Визначено ряд моделей завданневого структурування майбутнього, що успішно чи не дуже забезпечують професійне самоздійснення, а саме моделі самоконструювання, творчі, неперервні, замісні, інфантильні, скептичні, примітивні.

Життєві завдання як авторський текст складаються з орієнтацією на Значущого Іншого, якого К. О. Черемних слідом за У. Еко називає чарівним словом “Читач”. Ідеальний читач, читач-співавтор здатен до численних тлумачень відкритого завданнєвого нарративу, а діалогічна взаємодія автора з читачем стає співавтором інтерпретативного пошуку. Буває, що людина стрімко тікає з власної життєвої ситуації, відмовляється розгортати її в історію, і тоді вона переміщується у віртуальний простір чужого життя, де героєм стає інший. Так виникають запозичені завданнєві нарративи, в яких автор ховається за своїм кумиром. Отже, питання про життєві завдання повністю переміщується з площини “сутності” у площину “способу”. Принциповим, на думку К. О. Черемних, стає те, у який спосіб ми формулюємо чи то відкриті завдання пошуку, чи закриті завдання фіксації.

Автентична особистість, яку розглядає послідовна *постмодерністка* О. М. Кочубейник [2], втрачає як межі, так і передбачуваний психологами гуманістичного напрямку глибинний центр. Вона перетворюється на процесуальний ризоморф, номадичний проєкт. Розвиток особистості перестає бути односпрямованим, векторним, магістральним процесом, відбуваючись у всіх можливих напрямках. А в перенасиченому інформацією суспільстві тим часом втрачаються стабільні цінності, віртуалізується реальність, театралізується повсякденність, актуалізуються різноманітні стильові ігри. Автентичність у таких умовах стає, так би мовити, “автентуванням”, тобто принципово неперервною активністю, спрямованою на досягнення автентичності.

Життєві завдання як інтенсивні практики, процедури самоконструювання презентують особистість світові, співвідносячись з усіма реаліями, до яких вона долучається. У завданні проявляється міра задіяності особистості в незупинному русі до власної автентичності. Завдання можна визначити як механізм самопрезентування актуального стану й водночас самоозадачування, спрямоване на розв’язання певного базового конфлікту. У модусі персоналізації особистість розв’язує цей конфлікт, вирішуючи проблеми досягнення самототожності та формування меж “Я”, демонструючи власне авторство. У модусі уніфікації особистість теж розв’язує дві проблеми: досягнення типізації та встановлення сепарації. Відповідно при постановці життєвого завдання враховується його соціальна своєчасність, нормативність. У модусі потенціалізації базовий конфлікт оформлюється як полярність конкретного минулого і поліваріантного майбутнього. Основними проблемами, які розв’язуються в цьому модусі, є здатність до перетворень та здатність трансцендування. В ідеалі в ході

постановки життєвого завдання відбувається його “ограновування” одночасно у всіх трьох модулах.

Способи постановки життєвих завдань О. М. Кочубейник описує за допомогою двох вимірів: “продуктового – описового” та “імпульсивного – інтуїтивного-рефлексивного”. Перший вимір віддзеркалює, якою мірою орієнтується особистість у своєму внутрішньому світі. Описовий спосіб означає формулювання завдання за допомогою ключових слів типу “отримати”, “придбати”, “виконати”, чим маркуються певні дії, а не бажані з погляду самоздійснення результати. А продуктивний спосіб передбачає вироблення особистісної стратегії, що дає можливість орієнтуватися у віддаленому майбутньому, ефективно використовуючи наявний ресурс. Другий вимір є проекцією міри орієнтованості особистості в зовнішньому світі. Цей континуум дає підстави говорити про такі способи постановки завдань, як *рефлексивний*, націлений на максимальний особистісний результат; *імпульсивний*, коли завдання задовольняє миттєві ситуативні вимоги, та *інтуїтивний*, коли при постановці завдань людина орієнтується на сліди колишніх емоційних вражень, неусвідомлювані “відчування”. На переконання О. М. Кочубейник, найбільш ефективними стають завдання, спосіб постановки яких є продуктивно – рефлексивним. Такі завдання є новими, адекватними, відкритими, енергетично потужними, довготривалими.

У феноменологічній інтерпретації соціологічних досліджень, проведених О. Г. Злобіною [3], індикатором самоздійснення є життєві шанси, а міра самоздійснення визначається взаємодією життєвих шансів і життєвих результатів. Життєві шанси є свого роду матрицями, що дають можливість реалізувати такі ціновані принципи вільного вибору і враховувати водночас суспільні правила гри. У суб’єктивному просторі вони проявляються як очікування, домагання, наміри. Відповідно життєві результати враховують статусні характеристики, повагу оточення, задоволеність життям, позитивний емоційний стан.

Показниками, що характеризують соціальне самопочуття, є сприйняття ситуації в країні і часі, у якому людині доводиться жити; оцінка власної позиції в наявному просторі та оцінка здоров’я, настрою, рівня оптимізму. Виявилось, що коли йдеться про оцінку шансів самореалізації, то українці та населення інших європейських країн істотно не відрізняються, проте на рівні оцінки внутрішнього стану українці, за висновками О. Г. Злобіної, демонструють вищу незадоволеність життям.

За даними Л. А. Лепіхової [4], яка послідовно сповідує цінності наукового *позитивізму*, провідні характеристики особистості, що впливають на постановку життєвих завдань, – це особистісна цілісність, ефективність, цілеспрямованість, рівень зрілості, ієрархія цінно-

стей, стилі саморегуляції. Відповідно до автономного, оперативного, гармонійного стилів молода людина по-різному бачить актуальні життєві завдання. Серед провідних мотивів мотивація прогнозування майбутнього є для юнацтва найбільш актуальною, а засобами наближення до бажаного майбутнього воно вважає соціальну активність, що сприяє самоствердженню, та збереження здоров'я.

У старшокласників, за спостереженнями Л. А. Лепіхової, життєві завдання недостатньо конкретизовані з огляду на невисокий рівень юнацьких амбіцій, нездатність бачити віддалену перспективу і брак стратегій досягнення цілей. На низькому рівні мотиваційної напруженості опинилися творчі запити, проблеми порозуміння з батьками, спілкування з друзями та побудови в майбутньому власної сім'ї. На високому рівні – мотивація навчання та праці, одержання сучасної освіти і престижної роботи.

Для *неоюнганки* Ю. Д. Гундertaйло життєві завдання пов'язані передусім з тактикою життєдіяльності особистості і слугують засобами реалізації життєвих смислів. Спеціальна увага приділяється ініціації як способові постановки життєвих завдань у традиційному суспільстві, де ініціація розглядається як форма роботи особистості над заздалегідь запланованим майбутнім. Відмова від ініціацій у сучасному суспільстві призводить до того, що втрачається значення архетипових матриць, культурних традицій і постановка життєвих завдань зумовлюється передусім власним досвідом (а не досвідом спільноти), референтною групою та, як це не прикро, медіаісторіями. Молодим людям у прогнозуванні майбутнього гостро бракує самостійності, здатності до самоаналізу, розвинутої рефлексії [5].

В. А. Крайчинська, яка будує власне дослідження на *позитивістській* методології, розглядає життєві завдання як форму структурування часу, що відбувається в процесі перетворення когнітивних та емоційно-смыслових побудов у конативні. Етапами формування життєвого завдання є ідентифікація себе як суб'єкта певної сфери життєдіяльності, усвідомлення масштабу завдання, оцінка власних ресурсів, аналіз обмежень та можливих наслідків розв'язання завдання. Окреслено основні сфери, в яких відбувається постановка життєвих завдань: дружба, навчання, кохання, сім'я, робота, гроші. Діагностичними ознаками сформованого завдання, на думку В. А. Крайчинської, є самостійність його постановки, варіантність, ресурсність та процесуальність [6].

Спеціальну увагу в роботі О. Я. Кляпець [7], що розпочиналася в *гуманістичному* ключі, приділено життєвим завданням молоді, пов'язаним із шлюбом та сім'єю. Обґрунтовано тезу щодо значущості раннього дитинства для вибудовування перспективних сімейних зав-

дань та юнацького віку, коли починається свідоме “самоозадачування” і підліткові мрії, фантазії щодо кохання перетворюються на свідомі життєві завдання, пов’язані з пошуком шлюбного партнера. Відповідно до параметрів структурованості образу майбутнього, суб’єктної активності, наявності стратегії розв’язання та цілісності бачення життя дослідниця виділяє адекватну і неадекватну моделі побудови сімейних завдань. Студенти, чиї життєві завдання, пов’язані із шлюбом та сім’єю, більш реалістичні, характеризуються високою рефлексивністю, спрямованістю на самоактуалізацію, спонтанністю, орієнтацією на загальнолюдські цінності, а також середнім рівнем гнучкості.

Новизну дослідження підвищує робота Т. О. Ларіної [8], яка поступово дрейфує від *некласичної* методології до методології *постнекласичної*. Вона досліджує життєстійкість особистості, що впливає на постановку життєвих завдань, даючи змогу передбачати, контролювати значущі події та узгоджувати їх з особистісним змістом життя. Життєстійкість є психологічною передумовою готовності до діяльності за непередбачуваних обставин. Ідеться насамперед про використання копінг-стратегій, а саме когнітивних ресурсів, що дають можливість аналізувати, прогнозувати, оцінювати відповідні смисли діяльності подолання; емоційних ресурсів, які “енергетично” забезпечують діяльність, виступаючи смисловим її наповненням; та особистісних ресурсів, до яких слід віднести надійність, відповідальність та внутрішню внормованість.

Критеріями життєстійкості, що впливають на самопрогнозування, є толерантність до невизначеності, мобільність, здатність використовувати опанувальні стратегії, гнучкість у їх застосуванні. Саме життєстійкість дає змогу підтримувати високий рівень активності, коли планування відбувається в складній життєвій ситуації. Життєстійка людина активно шукає способи подолання труднощів і готова ставити перед собою відповідні ситуації завдання. Високий рівень життєстійкості дає можливість не використовувати жорсткі схеми планування часу, що передбачають визначення для кожної події конкретного терміну її реалізації. Здатність долучатися, активно переживати якомога більше подій у теперішньому дає змогу, на переконання Т. О. Ларіної, позбутися страху майбутнього.

Б. П. Лазоренко в роботі з проблемною молоддю намагається синтезувати *психодинамічні* і *гуманістичні* підходи [9]. Він виявив, що досвід залежності зумовлює несамостійність постановки життєвих завдань молоддю, що вживає наркотики, зорієнтованість передусім на самоствердження в межах відповідних спільнот. Життєві події, які зовнішньо нагадують вирішення важливих життєвих завдань (влаштування на роботу, створення сім’ї, народження дитини), є для

наркозалежної проблемної молоді не результатом свідомого рішення, а наслідком впливу близького оточення та збігу зовнішніх обставин. Життєві завдання наркоманів концентруються навколо досягнення матеріальної забезпеченості, здобуття освіти, саморозвитку. У ВІЛ-інфікованих на перші позиції виходять завдання підтримки здоров'я, досягнення матеріальної забезпеченості і комфорту. Менш важливими для неї виявилися завдання, пов'язані з досягненням влади, пошуком друзів, життєтворчістю.

Проблемна молодь, яка відмовилася від наркотичних речовин, формує завдання набуття нового досвіду у сфері духовного, соціального та сімейного самоздійснення. Минулий досвід наркозалежності зумовлює, за спостереженнями Б. П. Лазоренка, формування професійних завдань насамперед у сфері соціальної роботи – як пріоритетні розглядаються професії медичного, соціального працівника, лікаря, психолога, юриста, служителя церкви.

На думку Н. О. Татенко, якій близька *екзистенційно-гуманістична* парадигма, референтами ефективного життєздійснення є загальний позитивний емоційний фон сприймання власного життя, що може презентуватися через переживання суб'єктивного благополуччя, щастя, відчуття здійсненості, бажання й далі рухатися в обраному напрямі. Життєві завдання є волевиявленням особистості, а стратегіями їх вирішення стають концентрація і балансування. За інструмент постановки життєвих завдань визначено ступінь зрілості ставлення особистості до себе, ступінь самоприйняття. Самоздійснення, в ході якого людина переживає психологічну залежність у стосунках та професійну нереалізованість, означено як неефективне. Життєві завдання у випадку неефективного самоздійснення, робить висновок Н. О. Татенко, спрямовані на збереження пристосувально-компенсаторної позиції, захист від життєвих реалій, що вимагають змін [10].

У моєму дослідженні [11], що орієнтується на *соціальний конструктивізм*, показано, що постановка життєвих завдань передбачає випробування нових форматів життєконструювання з урахуванням змінної, плинної повсякденності, трансформаційної специфіки сучасного життя, особливостей життєвого етапу і власних можливостей особистості. Постановку життєвих завдань великою мірою зумовлюють соціально-психологічні чинники соціокультурної контекстуальності, діалогічної комунікації, множинної ідентифікації, аксіологічної своєрідності та соціальної семантики.

Завдання є способом самопобудови через конструювання нових життєвих сенсів, моделлю бажаної трансформації життєвої траєкторії та набуття особистістю оновленої ідентичності. Основними властивостями життєвих завдань є процесуальність, несукцесивність, відкри-

тість, невичерпність, нефінальність, наратизованість. Нонфінальні, відкриті, наративні завданнєві практики життєконструювання в міру їх переосмислення змінюють їхніх виконавців.

У життєконструюванні, як ризомі, що розростається, немає головного шляху, який виводив би до єдиної істини, цілкової правди, головної реальності. Завжди залишається чимало проєктів-перспектив, із яких особистість під час самоозадачування обирає одну, найбільш наповнену потенційним смислом, тимчасово надаючи їй напруженої векторності. Завданнєвою практикою життєконструювання стає наратив як спосіб осмислення набутого досвіду та форма випереджальної адаптації до наступного життєвого етапу, що передбачає пошуки нового сенсу.

У цьому контексті особистість не є наратором, який створює власний життєпис, і не ототожнюється з текстом про себе і своє життя. Особистість проявляється як суцільна нарація, у межах якої породжуються різні оповідання, що саме й конструюють як наратора, так і його життя. Минуле, теперішнє і майбутнє в цих персональних наративах перетікають одне в одне, реальні і віртуальні світи рівноправно співіснують, не завжди даючи людині змогу зрозуміти, яка її реальність реальніша. Перебуваючи в перманентному процесі життєконструювання, особистість створює зі світом певну відкриту систему. Продукування завданнєвих наративів передбачає взаємодію з усім культурним полем, в якому перебуває людина: політико-економічною ситуацією, відповідними субкультурами, повсякденною філософією, мистецтвом тощо.

Способами оптимізації особистісного самоконституювання є активізація здатності до світопородження, підвищення адаптивності до різноманітних соціокультурних контекстів, посилення схильності до множинного ідентифікування, зростання толерантності до своєрідності оточення, розвиток схильності до текстуалізації свого життя [11].

Як бачимо, протягом останніх років певна частина співробітників лабораторії намагається працювати в межах постнекласичної наукової парадигми, інша ж здійснює свій пошук у межах парадигми некласично-гуманістичної. Такий еkleктизм ми сприймаємо як продуктивний, адже, за І. П. Ільїним, настанови сучасної постмодерністської теорії – це відначальна орієнтація на змістову багатозначність, на споконвічність внутрішньої суперечливості будь-якого явища, на обов'язкове зіткнення різноспрямованих інтерпретацій [12, с. 200]. Саме така поліфонічність і вимальовується в баченні впливу життєвих завдань на самоздійснення особистості.

Згадаймо, що класична картина світу передбачає умоглядне, абстрактне бачення особистості поза конкретною життєвою ситуацією,

без урахування впливу значущого оточення, постагї експериментатора, автора, читача. Так проявляється свята віра в її величність Об'єктивність. Навряд чи серед колег сьогодні знайдеться людина, яка відповідно до такої картини світу саме так аналізує особистість, абстрагуючись від суспільного, професійного, сімейного контекстів. Ніхто не наполягає на лінійній, векторній детермінованості самоздійснення певними життєвими завданнями. Ніхто не думає, що майбутнє штучно вилученої із середовища особистості теоретично можна чітко передбачити, “прорахувати”, а практично – запросто модифікувати.

А ось некласична картина світу залишається близькою нашим дослідникам. Особистість у межах цієї парадигми сприймається як суб'єкт власної життєдіяльності. У неї є глибинний внутрішній центр, її сутність, і відповідно можна говорити про ключове життєве завдання, якому підпорядковується життєдіяльність. Причини, що визначають самоздійснення, не є абсолютними, вони радше відносні, ймовірнісні. Саме тому колишня лінійна детермінація дій і вчинків певними способами прогнозування майбутнього змінюється на пошук статистичних закономірностей, чому сприяє розроблена в лабораторії методика ЖЗО (“Життєві завдання особистості”). У цьому контексті зрозуміло, що, хоча в кожному конкретному випадку особистість теоретично поводить ся непрогнозовано, загалом траєкторію її самоздійснення з певними припущеннями все ж можна змоделювати.

Згідно з новою – постнекласичною – картиною світу [13] на зміну індивідуалістичній парадигмі з її акцентом на особистісній автономії та персональній відповідальності приходить контекстуальна парадигма поля, простору, ситуації. Реальності конструюються, що стосовно особистості стає самоконструюванням у діалозі зі світом. Постнекласична психологія відмовляється від есенціалістських поглядів на глибинну й незмінну сутність особистості, яка нібито задана від народження або навіть зачаття. Колишня застигла структура особистості перетворюється на ацентровану, динамічну, неієрархічну ризому. Як лаконічно формулює І. О. Погодін, модерн є спробою зупинити хаос, проконтролювати його, а постмодерн – способом цей хаос як процес з усіма феноменами, що його супроводжують, підтримати [14].

Оскільки сьогодні вже неефективна жодна сильна ідеологія, тоталітарно нав'язувана зверху, представлені міні-концепції, з яких складається комплексна тема, звучать як різні контексти рухливого поля наукового пошуку лабораторії, що триває.

Висновки. Отже, завдяки позитивістській орієнтації, пріоритетній для більшості співробітників, визначено індикатори самоздійснення, якими є співвідношення життєвих шансів і результатів;

проаналізовано основні сфери, в яких відбувається постановка життєвих завдань (дружба, навчання, кохання, сім'я, робота, гроші), виділено діагностичні ознаки сформованого завдання (самостійність постановки, варіантність, ресурсність, процесуальність); розглянуто провідні особистісні характеристики, що впливають на постановку життєвих завдань (цілісність, ефективність, цілеспрямованість, рівень зрілості), у тому числі пов'язаних із шлюбом та сім'єю (рефлексивність, спрямованість на самоактуалізацію, спонтанність); обговорено критерії життєстійкості, що впливають на самопрогнозування (толерантність до невизначеності, мобільність, здатність використовувати опанувальні стратегії, гнучкість); з'ясовано специфіку життєвих завдань проблемної молоді – наркоманів (завдання концентруються навколо фінансової забезпеченості, здобуття освіти, саморозвитку) та ВІЛ-інфікованих (завдання підтримки здоров'я, досягнення матеріальної забезпеченості і комфорту). Визначено також референти ефективного і неефективного життєздійснення.

Водночас завдяки дослідженням у межах постнекласичної парадигми особистість, яка зрушила з місця, досліджується як процес (діалогічної комунікації, на рації, руху до автентичності), а її життєві завдання – як похідні від численних контекстів способи, практики, процедури життєконструювання. Визначено чинники, що зумовлюють постановку завдань (соціокультурної контекстуальності, діалогічної комунікації, множинної ідентифікації, аксіологічної своєрідності, соціальної семантики). Виділено властивості завдань як способу життєздійснення (процесуальність, несукцесивність, невичерпність, наративізованість). Обґрунтовано доцільність наративного дослідження завданневого структурування майбутнього; наратив визначено як текстову практику життєконструювання, спосіб осмислення набутого досвіду та прогнозування досвіду майбутнього. Визначено моделі завданневого структурування майбутнього (творчі, замісні, інфантильні, скептичні, примітивні тощо); проаналізовано способи постановки завдань (відкриті завдання пошуку – закриті завдання фіксації та продуктові – описові з орієнтацією на світ зовнішній та імпульсивні – інтуїтивні – рефлексивні з орієнтацією на світ внутрішній). У межах розробленої концепції самоконституювання особистості в постнекласичній парадигмі запропоновано та апробовано модель оптимізації особистісного самоконституювання.

Література

1. Черемних К. О. Мотиваційно-сміслові структурування майбутнього як наративний механізм особистісної ідентичності / К. О. Черемних // Наукові

- студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2008. – Вип. 19 (22). – С. 139–150.
2. *Кочубейник О. М.* Конструювання автентичності особистості: своєрідність життєвих ситуацій / О. М. Кочубейник // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 6. – С. 9 – 13.
 3. *Злобіна О. Г.* Спільне теперішнє – різне майбутнє: суперечливість життєвих орієнтацій в умовах суспільної нестабільності / О. Г. Злобіна // Проблеми розвитку соціологічної теорії: множинні модерності та простори ідентичностей. – К., 2010. – С. 119 – 126.
 4. *Лепіхова Л. А.* Індивідуальні відмінності соціально-психологічної адаптації старшокласників до постановки життєвих завдань у трансформаційному суспільстві / Л. А. Лепіхова // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. – 2009. – №4 (65). – С. 87 – 95.
 5. *Гундертайло Ю. Д.* Ініціація як форма творення життєвих завдань особистості / Ю. Д. Гундертайло // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 22 (25). – С. 158 – 166.
 6. *Крайчинська В. А.* Формування життєвих завдань та самонастановлення особистості / В. А. Крайчинська // Соціальна психологія. – №2 (34). – 2009. – С. 114 – 123.
 7. *Кляпець О. Я.* Чинники формування життєвих завдань особистості, пов'язаних із шлюбом та сім'єю // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 22 (25). – С. 123 – 132.
 8. *Ларіна Т. О.* Модель постановки життєвих завдань життєстійкої молоді / Т. О. Ларіна // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика : зб. статей – К., 2010. – Т. 2, вип. 6. – С. 151 – 160.
 9. *Лазоренко Б. П.* Життєві завдання проблемної молоді як чинник її самореалізації в соціумі / Б. П. Лазоренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 23 (26). – С. 105 – 116.
 10. *Татенко Н. О.* Життєві завдання особистості як умова реалізації життєвого успіху / Н. О. Татенко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2007. – Вип. 16(19). – С. 299 –304.
 11. *Титаренко Т. М.* Постмодерна особистість у динаміці самоконституювання / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика : зб. наук. праць – К., 2010. – Т. 2, вип. 6. – С. 5 – 14.
 12. *Ильин И. П.* Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа / И. П. Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 256 с.
 13. *Можейко М. А.* Классика – неклассика – постнеклассика [Електронний ресурс] / М. А. Можейко // Энциклопедия – История философии. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru>
 14. *Погодин И. А.* Психотерапия современности: постмодернистские основания [Електронний ресурс] / И. А. Погодин // gestalt. by. – Режим доступа : <http://gestalt.by/143/139-139>